

PARIJÂTAMAÑJARÎ

OR

VIJAYAS'RÎ,

a nâṭikâ composed about A. D. 1213

BY

MADANA,

the preceptor of the Paramâra king Arjunavarman,
and engraved on stone at Dhârâ.

EDITED BY

E. HULTZSCH, PH. D.

Leipzig.

OTTO HARRASSOWITZ.

1906.

SOLE AGENT FOR INDIA:

BOMBAY EDUCATION SOCIETY'S PRESS,
BYCULLA-BOMBAY.

PRINTED BY JÂVAJÎ DÂDÎ'S "NIRNAYASÂGAR" PRESS.

1
A1
G.
CENTRAL ARCHITECTURAL
LIBRARY, NEW ORLEANS
Acc. No. 7778

AS A SMALL TOKEN OF SINCERE FRIENDSHIP
THIS NEWLY RECOVERED DRAMA
IS INSCRIBED

TO

PROFESSOR F. KIELHORN, C.J.F.,

BY

THE EDITOR.

J

A

3.

PREFACE.

According to the *Das'arūpakam* (III. verse 40) and the *Sāhitya-darpaṇa* (p. 345 of the N. S. Press edition) the term *nāṭikā* denotes a drama of four acts. Hence the *nāṭikā* now published must have consisted of the same number of acts, of which however only the two first have been recovered. They are engraved on a slab of black stone which was discovered recently at Dhâr (west of Mhow), the ancient capital of the Paramâra kings of Mâlava and the present chief town of a State in Central India.¹ I have already published the text of the inscription in the *Epigraphia Indica* (Vol. VIII. p. 96 ff.) from inked estampages received from Dr. Vogel and Mr. Cousens. Being convinced that the little drama, though incomplete, will be of interest to all lovers of Sanskrit literature, and that it will be a useful text-book for University lectures and examinations, I decided to have it reprinted in book-form. I have corrected the spelling according to the system followed by European Sanskrit scholars, but have refrained from altering the *ya-s'ruti* and from changing every dental *n* to lingual *ṇ* in the Prâkrit passages. The *Prâkritachchhâyâ* is not found on the original stone, but was added by myself.

The first verse of the inscription contains the following statement:—

“On this pair of blank slabs is being written with difficulty the power—to be absorbed by the ear—of the virtues of **Bhoja** himself, who has become incarnate in the form of **Arjuna**.”

Of the two slabs here mentioned, only the first is now available. The second must have borne the two remaining acts of the *nāṭikā*.

The last verse (76) on the preserved slab runs thus:—

“This panegyric (*pras'asti*) was engraved by the artist (*s'ilpīn*) Râmadeva, the son of the excellent sculptor (*rūpakâra*) Sihâka.”

Here the inscription is called a panegyric. Hence it is very probable that it was composed and engraved in the lifetime of the prince whom it celebrates. This was **Arjuna** (v. 1) or **Arjunavarman** (p. 3 and v. 19), king of **Dhârâ** (p. 3 and v. 6). He belonged to the **Paramâra** family (p. 4) and was a descendant of the emperor (*sârvabhauma*)

¹ See the ‘Summary of the dramatic inscription found at the Bhoja Shala (Kamal Maula Mosque), Dhar, C. I., in November 1903’ by Mr. K. K. Lele, Superintendent of Education, Dhâr.

Bhojadeva (p. 2 f.). The poet represents him as the equal of his ancestor **Bhojadeva** (v. 6), and even as an incarnation of **Bhoja** (v. 1). In verse 3, **Bhojadeva** himself is compared to the god **Kṛishṇa** and to the epic hero **Arjuna** :—

“Victorious is **Kṛishṇa** ; like **Kṛishṇa**, **Arjuna** ; (and) like **Arjuna**, the glorious king **Bhojadeva**, who was able to defeat (his enemies) by leaping arrows ;¹ who afforded protection to the whole earth ; who assumed the *râdhâ*² which distressed (his enemies) by wounds from roaring, terrible arrows ;³ (and who) had his desires speedily fulfilled for a long time at the festive defeat of **Gâṅgeya**.”

The last few words of this verse imply that king **Bhojadeva** defeated a prince named **Gâṅgeya**, just as the epic hero **Arjuna** killed **Bhishma**, whose metronymic was **Gâṅgeya**. As the well-known **Paramâra** king **Bhojadeva** of **Dhârâ** was reigning in the first half of the eleventh century,⁴ his enemy **Gâṅgeya** must be identical with the **Kalachuri** king **Gâṅgeya** of **Tripurî**, whose reign fell into the same period.⁵

Arjunavarman, the hero of the drama, is in one place (v. 10) styled ‘the son of king **Subhata**.’ This enables us to identify him with the **Paramâra** king **Arjunavarman**, who was the son of **Subhatavarman**, and whose copper-plate grants are dated in A.D. 1211, 1213 and 1215.⁶ The same three grants prove that the new drama was composed in the reign of this **Arjunavarman** ; for they were composed (*rachita*) by the same *râjaguru* **Madana**,⁷ who was the author of the drama (p. 2).

Arjunavarman’s grants report that he defeated **Jayasimha**.⁸ The

1 The word *bâṇa*, ‘an arrow,’ may refer also to the **Bâṇa** king.

2 ‘A particular attitude in shooting (standing with the feet a span apart).’—Monier-Williams.

3 In the case of **Kṛishṇa** we have to translate :—“who was able to defeat the leaping (demon) **Bâṇa** ; who afforded protection to all the cows (by lifting up the mountain **Govardhana**) ; who made **Râdhâ** distressed by being smitten with manifest love.” In the case of **Arjuna**, **Râdhâ** is the foster-mother of his opponent **Karna**.

4 *Ep. Ind.* Vol. I. p. 232 f.

5 *Ibid.* Vol. II. p. 302.

6 Prof. Kielhorn’s Northern List (*Ep. Ind.* Vol. V. App.), Nos. 195, 197 and 198.

7 *Journ. As. Soc. Bengal*, Vol. V. p. 379; *Journ. Am. Or. Soc.* Vol. VII. pp. 29 and 33.

8 *Ibid.* p. 26, verse 17.

same enemy is referred to in the drama (p. 3), with the additional information that he was a king of **Gûrjara** (p. 3, vv. 10 and 18) and belonged to the **Chaulukya** family (v. 7). Hence he seems to be identical with the Chaulukya king **Bhîmadeva II.** of **Anahilapâtaka**,¹ whose grants are dated between A.D. 1199 and 1238.² Although these grants do not apply to Bhîmadeva II. the name **Jayasînha**, they call him 'the new Siddharâja,' and 'Siddharâja' had been the surname of his ancestor **Jayasînha**. Hence I believe that **Bhîmadeva II.** is meant both in the drama and in the grants of **Arjunavarman**. It is, however, not absolutely impossible that the **Jayasînha** whom **Arjunavarman** defeated was the temporary usurper **Jayantasinha Abhinava-Siddharâja**, who ruled in the place of **Bhîmadeva II.** in A.D. 1223.³ At any rate, as noted by Bühler, ⁴ *Merutuṅga's Prabandhachintāmaṇi* places both the conquest of **Gujarât** by **Arjunadeva** of **Mâlava** and an attempted invasion ⁵ by his father **Subhâṭa** in the lifetime of **Bhîmadeva II.** himself.

The drama locates the decisive battle between **Arjunavarman** and **Jayasînha** on the borders of the land at the foot of a mountain called **Parvapurvata** (p. 3). The name of **Arjunavarman's** minister is stated to have been **Nârâyana** (v. 8). To **Arjunavarman** himself the drama applies the surname **Trividhavîrachûḍâmaṇi** (p. 2 and v. 9). Even this detail is corroborated from two different sides. The same surname occurs as **Trividhavîra** in the grants,⁶ and as **Vîrachûḍâmaṇi** in the colophon of the *Rasikasanjivini*, a commentary on the *Amarus' atakam*.⁷ This commentary is attributed to king **Arjunavarman**, who at the beginning of it calls himself 'the son of king **Subhâṭavarman**' and 'the light of **Bhoja's** family.'⁸

The title of the new drama is **Pârijâtamañjarî** or **Vijayas'ri** (p. 2). It was acted for the first time at the spring-festival⁹ in the

1 This was already suggested by Dr. Hall, *ibid.* p. 39 f.

2 Prof. Kielhorn's Northern List, Nos. 188 and 216.

3 *Ibid.* No. 205.

4 *Ind. Ant.* Vol. VI. p. 187.

5 This invasion is alluded to in the grants of **Arjunavarman**; *Journ. Am. Or. Soc.* Vol. VII. p. 26, verse 15.

6 *Loc. cit.* verse 19.

7 Kāvya-mālā edition, p. 69.

8 *Ibid.* p. 1, verse 5.

9 *Vasantotsava*, v. 8 and p. 8. As this festival takes place on the first *tithi* of the dark fortnight of the *pûrṇimānta* Chaitra (*Ind. Ant.* Vol. XXVI. p. 187), it is also called *Chaitrotsava* (v. 9), *Madhûtsava* (p. 5) and *Chaitraparvan* (p. 1).

city of Dhârâ (p. 1)—the modern Dhâr. Its author was the king's preceptor (*râjaguru*) Madana, whose family hailed from Gauḍa (Bengal), and who was a descendant of Gaṅgâdhara (p. 1 f.). In his commentary on the first verse of the *Amarus'atakam* (p. 2) Arjunavarman quotes a S'ârdûlavikrîḍita verse of 'the preceptor (*upâdhyâya*) Madana whose other name was Bâlasarasvatî.' The same person seems to be meant by the '*upâdhyâya*' who is quoted as the author of an Âryâ (p. 15) and of two Anushtubh verses (pp. 16 and 44). The *upâdhyâya* Madana is of course identical with the *râjaguru* Madana, the author of the *Pârijâtamañjarî* and of Arjunavarman's grants. The quotations in the *Rasikasamjivînî* show that he produced other poetical works besides these,¹ and it is not unreasonable to suppose that he aided his royal pupil very materially in the compilation of the commentary on the *Amarus'atakam*. Bâlasarasvatî-Madana had been taught poetry by the Jaina Âs'âdhara, who states to have been a contemporary of the Mâlava king Arjuna and of his two successors Devapâla and Jaitugideva (Jayasimha).²

Finally the drama mentions a few localities within and near the city of Dhârâ. According to the prologue, the first performance of the drama took place in a temple of the goddess Sarasvatî.³ The scene of the first act is the top of the royal palace (v. 8), and that of the second act a pleasure-garden (*îlodyânam* or *pramadodyânam*) on the Dhârâgiri, a hill near the city (pp. 2, 4, 10, v. 30, pp. 12 and 25).

The *dramatis personæ* are: The stage-manager (*sûtradhâra*); the actress (*natî*); king Arjunavarman; the jester Vidagdha; queen Sarvakalâ; her maid Kanakalekhâ; the royal gardener Kusumâkara; his wife Vasantalilâ; and the heroine Pârijâtamañjarî or Vijayas'rî. The king and Kusumâkara speak Sanskrit, the remaining persons Prâkrit—S'aurasenî in the prose passages, and Mâhârâshṭrî in the verses. The pretty verses of the bards, which are recited behind the stage, are also in Prâkrit.⁴

In the prologue (*â mukham*, p. 5) the stage-manager informs the actress that, when the army of Jayasimha took to flight and the

1 Prof. Oppert's *Lists of Sanskrit Manuscripts* mention three MSS. of the *Bâlasarasvatîyam*, a *kāvya* by Bâlasarasvatî, which Prof. Aufrecht (*Catalogus Catalogorum*, Vol. I. p. 425) assigns to the *upâdhyâya* Madana.

2 Dr. Bhandarkar's *Report* for 1883-84, p. 104 f.; Bühler in *Zeitschr. D. M. G.* Vol. XLVII. p. 94; and Prof. Kielhorn's Northern List, p. 32, note 3.

3 S'ârâdâdevî, p. 1, or Bhârâtî, p. 2.

4 Vv. 17-19 and 28; but vv. 72-74 are in Sanskrit.

victorious **Arjunavarman** was still seated on his war elephant, a cluster of blossoms of a celestial tree (*pârijâta-mañjarî*) fell on his breast and, on touching it, was transformed into a beautiful maiden, while a voice from heaven spoke thus :

“Enjoying this lovely, auspicious **Vijayas’rî**, thou, O lord of **Dhârâ**, shalt become equal to **Bhojadeva**” (v. 6).

The stage-manager further explains this miracle in a somewhat complicated verse (7), which has probably to be translated as follows :

“The **Chaulukya** king’s daughter, (who was an incarnation of) the goddess **Jayas’rî** (i. e. the goddess of victory) herself, (and) who, having found her death in the defeat, caused to be irrigated the young forest of *tamâla* trees, which was the grief of her father, through the waves of the tears of the harem,—she (is) this cluster of blossoms of the celestial tree (*svardruma-mañjarî*), which, after being hidden in a bud, developed into a lady.”

To shelter her from the public gaze, the king placed her under the care of his chamberlain **Kusumâkara**, who was in charge of the royal gardens, and whose wife **Vasantalilâ** waited on her in an emerald pavilion on the **Dhârâgiri** hill.

The first act bears the title ‘the spring-festival’ (*vasantotsava*, p. 10) It describes the king viewing his sporting subjects from the top of his palace in the company of the jester, the queen and her maid.

In the introductory scene (*vishkambhaka*, p. 13) of the second act, **Kusumâkara** and **Vasantalilâ** compare notes on the mutual passion of the heroine and of the king.

The title of the second act is ‘the reflecting ear-ring’ (*tâḍaṅka-darpana*, p. 27). The king, accompanied by the jester, repairs to the pleasure-garden, in order to witness a ceremony performed by the queen: the marriage of a mango-tree to a spring-creeper. **Vasantalilâ** and the heroine watch the proceedings from behind a tree. Bending aside the branches, the former reveals to the king the image of his beloved, reflected in the queen’s ear-ring. The king’s delight and confusion arouse the suspicions of the queen, who leaves abruptly together with her maid. The heroine and **Vasantalilâ** also withdraw. At the advice of the jester, who reminds the king of the proverb that ‘killed and eaten comes to the same’ (p. 20), both follow them to the emerald pavilion. The king’s *tête-à-tête* is interrupted by the appearance of **Kanakalekhâ**, who is the bearer of the ear-jewel and of an ironical message from the

queen. The king tries in vain to hide Pārijātamañjari behind his back. At the end he leaves her in order to pacify his jealous queen. The heroine also departs, threatening to commit suicide, and Vasantalilā follows her.

The foregoing summary of the two preserved acts will remind the reader of another, well-known drama—the *Ratnāvalī*. The poet Madana no doubt derived the plot of his work from this or similar *nāṭikās*. But, as the hero of the new drama was a living and reigning king, it is unlikely that the chief persons who appear on the stage together with him were pure inventions of the poet. It would have been a poor panegyric that made Arjunavarman move among fictitious characters. Hence I believe that, as stated in the drama, his chief queen was actually named **Sarvakalā**¹ and was the daughter of the king of **Kuntala** (v. 11),—who is perhaps identical with the then reigning Hoysala king **Viṛa-Ballāḷa II.**,²—and that **Pārijātamañjari**³ or **Vijayas'ri**⁴ happened to be Arjunavarman's favourite at the time when the drama was composed. Her miraculous appearance and her fanciful relation to the vanquished king of Gujarāt may have been suggested to the poet by her real name. They could not fail to please the king and his mistress, and could perhaps be risked all the more easily because the lady was not of royal blood, but owed her elevation only to her personal charms.

Another instance in which the wedding of the favourite queen of a reigning sovereign forms the subject of a romantic story is that of Chandaladevi in the *Vikramāṅkadevacharitam*.⁵ In this case, contemporary inscriptions and Kalhana's *Rājatarāṅgiṇī* prove that the heroine's name was not invented by the poet Bilhana, but that she was actually one of the wives of Vikramāditya VI.⁶ Vidyānātha's *Pratāparudrīyam* deserves to be mentioned in the same connection, as it includes a drama that resembles the *Pārijātamañjari* in being the panegyric of a reigning king.⁷

E. HULTZSCH.

1 Vv. 11, 37, 55, 62 and p. 25; Samastakalā in v. 30.

2 See the Table of the Hoysalas in Dr. Fleet's *Dynasties of the Kanarese Districts*, p. 493. [on p. 25.]

3 Pp. 9, 11, 12, 14, 16, 20, 21, 26; Kusumas'ri on p. 4, and Kusumamañjari

4 Vv. 6, 15, 55 and p. 23; Jayas'ri in v. 70.

5 Bühler's edition, p. 38 ff. of the Introduction.

6 Dr. Fleet's *Dynasties*, p. 449 and note 4.

7 Compare *Ind. Ant.* Vol. XXI. p. 198 f.

पारिजातमञ्जरीत्यपराख्या विजयश्रीनाम नाटिका ॥

ओं ॥ ओं सरस्वत्यै नमः ॥

अत्र कथंचिदलिखिते श्रुतिलेखं लिख्यते शिलायुगले ।
भोजस्यैव गुणोर्जितमर्जुनमूर्त्यावतीर्णस्य ॥ १ ॥

तत्तादृक्सुमनोमनोहरतनुर्वामाङ्गशृङ्गारिणी
मुष्टिस्वीकरणीयमध्यमधुरावष्टम्भनम्राकृतिः ।
आकर्णान्तनटत्कटाक्षविशिखव्यापारधन्या जय-
त्यन्या चापलतेव चन्द्रसुहृदो देवस्य कान्ता रतिः ॥ २ ॥

अपि च ।

वल्गुह्वाणजयक्षमो विजयते निःशेषगोत्राणकृ-
त्कृष्णः कृष्ण इवार्जुनोऽर्जुन इव श्रीभोजदेवो नृपः ।
विस्फूर्जद्विषमेषुवेधविधुरां राधां विधत्ते स्म य-
स्तूर्णं पूर्णमनोरथश्चिरमभूद्वाङ्मेयमङ्गोत्सवे ॥ ३ ॥

(नान्वन्ते)

सूत्रधारः—आर्ये, इतस्तावत् ।

(प्रविश्य)

नटी—आणवेर्दु अज्जो ।

सूत्रधारः—प्रिये, आदिष्टोऽस्मि तत्रभवत्या परिषदा यथाद्य त्वया-
स्मिन्नेव चैत्रपर्वणि चतुरशीतिचतुष्पथसुरसदनप्रधाने धारापुरीयुवतिशृङ्गा-
रमुक्तासजो जगज्जडतान्धकारशातनशरच्चन्द्रिकायाः शारदादेव्याः सद्मनि
सकलदिगन्तरोपागतानेकत्रैविद्यसहृदयकलाकोविदरसिकसुकविसंकुले गौडा-

queen. The king tries in vain to hide Pārijātamañjarī behind his back. At the end he leaves her in order to pacify his jealous queen. The heroine also departs, threatening to commit suicide, and Vasantalilā follows her.

The foregoing summary of the two preserved acts will remind the reader of another, well-known drama—the *Ratnāvalī*. The poet Madana no doubt derived the plot of his work from this or similar *nāṭikās*. But, as the hero of the new drama was a living and reigning king, it is unlikely that the chief persons who appear on the stage together with him were pure inventions of the poet. It would have been a poor panegyric that made Arjunavarman move among fictitious characters. Hence I believe that, as stated in the drama, his chief queen was actually named Sarvakalā¹ and was the daughter of the king of Kuntala (v. 11),—who is perhaps identical with the then reigning Hoysala king Vīra-Ballāla II,²—and that Pārijātamañjarī³ or Vijayas'ri⁴ happened to be Arjunavarman's favourite at the time when the drama was composed. Her miraculous appearance and her fanciful relation to the vanquished king of Gujarāt may have been suggested to the poet by her real name. They could not fail to please the king and his mistress, and could perhaps be risked all the more easily because the lady was not of royal blood, but owed her elevation only to her personal charms.

Another instance in which the wedding of the favourite queen of a reigning sovereign forms the subject of a romantic story is that of Chandaladevi in the *Vikramāṅkadevacharitam*.⁵ In this case, contemporary inscriptions and Kalhana's *Rājatarāṅgiṇī* prove that the heroine's name was not invented by the poet Bilhana, but that she was actually one of the wives of Vikramāditya VI.⁶ Vidyānātha's *Pratāparudrīyam* deserves to be mentioned in the same connection, as it includes a drama that resembles the *Pārijātamañjarī* in being the panegyric of a reigning king.⁷

E. HULTZSCH.

1 Vv. 11, 37, 55, 62 and p. 25; Samastakalā in v. 30.

2 See the Table of the Hoysalas in Dr. Fleet's *Dynasties of the Kanarese Districts*, p. 493. [on p. 25.]

3 Pp. 9, 11, 12, 14, 16, 20, 21, 26; Kusumas'ri on p. 4, and Kusumamañjarī

4 Vv. 6, 15, 55 and p. 23; Jayas'ri in v. 70.

5 Bühler's edition, p. 38 ff. of the Introduction.

6 Dr. Fleet's *Dynasties*, p. 449 and note 4.

7 Compare *Ind. Ant.* Vol. XXI. p. 198 f.

पारिजातमञ्जरीत्यपराख्या विजयश्रीनाम नाटिका ॥

ओं ॥ ओं सरस्वत्यै नमः ॥

अत्र कथंचिदलिखिते श्रुतिलेखं लिख्यते शिलायुगले ।
भोजस्यैव गुणोर्जितमर्जुनमूर्त्यावतीर्णस्य ॥ १ ॥

तत्तादृक्सुमनोमनोहरतनुर्वामाङ्गशृङ्गारिणी
मुष्टिस्वीकरणीयमध्यमधुरावष्टम्भनम्राकृतिः ।
आकर्णान्तनटत्कटाक्षविशिखव्यापारधन्या जय-
त्यन्या चापलतेव चन्द्रसुहृदो देवस्य कान्ता रतिः ॥ २ ॥

अपि च ।

वल्गुद्वाणजयक्षमो विजयते निःशेषगोत्राणकृ-
त्कृष्णः कृष्ण इवार्जुनोऽर्जुन इव श्रीभोजदेवो नृपः ।
विस्फूर्जद्विषमेषुवेधविधुरां राधां विधत्ते स्म य-
स्तूर्णं पूर्णमनोरथश्चिरममृद्वाङ्मेयमङ्गोत्सवे ॥ ३ ॥

(नान्वन्ते)

सूत्रधारः—आर्ये, इतस्तावत् ।

(प्रविश्य)

नटी—आणवेर्दु अज्जो ।

सूत्रधारः—प्रिये, आदिष्टोऽस्मि तत्रभवत्या परिषदा यथाद्य त्वया-
स्मिन्नेव चैत्रपर्वणि चतुरशीतिचतुष्पथसुरसदनप्रधाने धारापुरीयुवतिशृङ्गा-
रमुक्तास्रजो जगज्जडतान्धकारशातनशरच्चन्द्रिकायाः शारददेव्याः सद्मनि
सकलदिगन्तरोपागतानेकत्रैविद्यसहृदयकलाकोविदरसिकसुकविसंकुले गौडा-

न्वयगङ्गापुलिनराजहंसस्य गङ्गाधरायणेर्मदनस्य राजगुरोः कृतिरभिनवा सम-
स्तसामाजिकमधुव्रतानन्दमकरन्दप्रपा पारिजातमञ्जरीत्यपराख्या विजयश्री-
नाम नाटिका नाटयितव्या । तदाविर्भाव्यतां रङ्गमङ्गलसंपदां संप्रदायः ।

नदी—(सहषम् ।) जं^१ अज्जो आणवेदि । किं च मए वि सुणिदं
जथा मलयानिलमन्दमन्दन्दोलणमहमहन्तमायन्दमउलमयरन्दपिण्डिदपराय-
पुञ्जपिञ्जरिज्जन्तमञ्जरीकवलपरप्परोप्पणकेलिपज्जाउलकलयण्ठमिहुणमहुरक-
लयलहेलावहत्थिदविहत्थमाणंसिणीमाणं पि परिमलतरंगचङ्गचम्पयचसयमहु-
थक्कथकिदलुच्चरणचारणरणझणकारमुहलं पि जन्तकुञ्जरकरसीयरासारसेयसर-
सविअसन्तविविहविडवकुडङ्गबद्धन्धयारं पि धारागिरिलीलोज्जाणं परिहरिय
कोदुहल्लपफुल्लोयणो भारहीभवणहुत्तं सहस त्ति परावडिदो जेव लोओ
त्ति । ता कवेहि केरिसं इत्थ कथासंविहाणयं ।

सूत्रधारः—(आकाशे ।) किमाचक्षते भवन्तः ।

स्थाने सुमनसां स्त्रीत्वं मृद्वीनामतिसुन्दरम् ।

याश्चैत्रं कान्तमासाद्य विभ्रति स्मितमाधुरीम् ॥ ४ ॥

तद्भोः साधूक्तम् । (नदीं प्रति च ।) आर्ये, श्रुतं त्वया सुमनसां स्त्री-
त्वमिति ।

नदी—अर्थ इ ।

सूत्रधारः—प्रिये, शृणु तर्हि । त्रिविधवीरचूडामणेः सार्वभौमश्री-

१ यदर्य आज्ञापयति । किं च मयापि श्रुतं यथा मलयानिलमन्दमन्दान्दो-
लनप्रसरद्गन्धमाकन्दमकुलमकरन्दपिण्डितपरागपुञ्जपिञ्जर्यमाणमञ्जरीकवलपरस्परार्प-
णकेलिपर्याकुलकलकण्ठमिथुनमधुरकलकलहेलापहस्तितविहस्तमानवतीमानमपि परि-
मलतरंगचारुचम्पकचषकमध्वयसरविलम्बितषट्पूरणचारणरणझणत्कारमुखरमपि यत्र-
कुञ्जरकरशीकरासारसेकसरसविकसद्विविधविटपकुडङ्गबद्धान्धकारमपि धारागिरिली-
लोद्यानं परिहृत्य कौतूहलप्रफुल्लोचनो भारतीभवनाभिमुखं सहसेति परापतित
एव लोक इति । तत्कथय कीदृशमत्र कथासंविधानकम् ।

२ अथ किम् ।

* प्राचामवृद्धात् फिन् बहुलम् । इति गङ्गाधरशब्दादपत्यार्थे फिन्प्रत्यये परे
गङ्गाधरायणिः ।

भोजदेवान्वयमूर्धन्यस्य राज्ञः श्रीमदर्जुनवर्मदेवस्य गूर्जरपतिना जयसिंहेन सह
पर्वपर्वतोपत्यकापरिसरेषु हिरण्यकशिपुकदनकुपितवैकुण्ठकण्ठीरवकण्ठनाद-
चकितदिग्वारणेन्द्रमुक्तविश्वंभरानिपतनोद्वेलसप्तार्णवलहरिसफेटुल्यतुमुलको-
लाहलः कलहो बभूव ।

नटी—अर्ज, जहिं चउरङ्गबलजुअलधूलीकडप्पेहिं कवलिदम्मि मच्चण्ड-
मण्डले सयंवरकोदुहलहल्लुप्फलमिलन्तसुरसुन्दरीमुहमन्द^१चन्दायवेण नियपर-
विहाओ संजादो सुणीयदि ।

सूत्रधारः—आर्ये, एवमेवैतत् ।

नटी—तदो^२ तदो ।

सूत्रधारः—ततश्च प्रतिबले पलायमाने जयसिन्धुरस्कन्धाधिरूढस्य
धनुष्मतो धारापतेस्तत्कालोपसंहृतनाराचदुर्दिनस्य पुरंदरपुरद्वारकवाटविकटे
वक्षसि लोकोत्तरपरिमलामोदवासितदिगन्तरा विस्मेरवृन्दारकवृन्दकुसुम-
वृष्टिमध्यादेका पारिजातमञ्जरी पपात ।

नटी—(सकौतुकम् ।) तदो^३ तदो ।

सूत्रधारः—ततश्च ।

अन्योन्यं गलहस्तनोपनतयोर्द्वेद्वेन वक्षोजयोः

कर्णोलङ्घनजाङ्घिकेन नयनद्वंद्वेन हेवाकिनी ।

वक्त्रं विश्वविलोचनोत्पलवनीचन्द्रोदयं विभ्रती

सामूह्याल्यजिगीषुयौवनसुरामाद्यत्तनुः कामिनी ॥ ५ ॥

तदैव चाकाशवाक्प्रादुरासीत् ।

मनोज्ञां निर्विशन्नेतां कल्याणीं विजयश्रियम् ।

सदृशो भोजदेवेन धाराधिप भविष्यसि ॥ ६ ॥

१ आर्य, यत्र चतुरङ्गबलसुगलधूलीनिकरैः कवलिते मार्तण्डमण्डले स्वयंवर-
कौतूहलाकुलत्वमिलत्सुरसुन्दरीमुखमन्दचन्द्रातपेन निजपरविभागः संजातः श्रूयते ।

२ ततस्ततः ।

३ ततस्ततः ।

* मुहयंद । इति शिलायां पाठः ।

नटी—अर्ज, ता किं दिव्यमाणसीए सा कथा ।

सूत्रधारः—प्रिये, न खल्वेवम् । किं तु ।

या चौलुक्यमहीमहेन्द्रदुहिता देवी जयश्रीः स्वयं
भङ्गे मृत्युमवाप्य बाष्पसलिलैरन्तःपुरस्योर्मिलैः ।

वसुः शोकतमालबालविपिनं चक्रे नदीमातृकं

सेयं स्वर्द्धममञ्जरी किसलये संक्रम्य जाताङ्गना ॥ ७ ॥

नटी—(सकरुणाश्चर्यम् ।) तदो^२ तदो ।

सूत्रधारः—ततश्च देवेन जयकुञ्जरकुम्भस्थलादाकृष्य तस्याः कुचस्थले
दृष्टिं संचारितवता महाजनलज्जया सा कुसुमश्रीः कञ्चुकिनः कुसुमाकर-
नामधेयस्योद्यानाधिकारिणः समर्पिता । तेन चानीय धारागिरिगर्भमरकत-
मण्डपे वसन्तलीलां स्वगृहिणीं योगक्षेमकारिणीं दत्त्वा स्थापिता ।

(नेपथ्ये ।) इत इतो देवः ।

सूत्रधारः—(तत्रावलोकितकेन ।) प्रिये, पश्य ।

नारायणेऽमात्यशुचौ निवेश्य सौराज्यभारं स्वयमारुरोह ।

देवो वसन्तोत्सवकौतुकेन नवीनरत्नोज्ज्वलहर्म्यशृङ्गम् ॥ ८ ॥

अहो रामणीयकं परमारमूर्धन्यस्य ।

हयाननतरंगितत्रिविधवीरचूडामणि-

प्रगीतरसरञ्जितां रतिमवेक्ष्य मोहयिते ।

यदीयविरुद्धं स्मरः परपुरंभ्रिवन्धुं जगौ

स एष नृपसुन्दरो जयति जैत्रचैत्रोत्सवे ॥ ९ ॥

(सविस्मयम् ।)

अन्तःपुरवनिताश्च द्विरदघटाश्चाशु गूर्जरेन्द्रस्य ।

शृङ्खलिता यदनीकैः स एष सुभटक्षितीन्द्रसुतः ॥ १० ॥

नटी—पासे^३ उण अन्तेउरिया विय कावि एसा ।

१ आर्य, तत्किं दिव्यमानुष्याः सा कथा ।

२ ततस्ततः ।

३ पार्श्वे पुनरन्तःपुरिकेव काप्येषा ।

सूत्रधारः—

समुच्चयेन या सृष्टा कलानां परमेष्ठिना ।

कुन्तलेन्द्रसुता सेयं राज्ञः सर्वकला प्रिया ॥ ११ ॥

तदनया सहितो मानयतु मधूत्सवं देवः । आवामप्यनन्तरकरणीयाय
सज्जीभवावः ।

(इति निष्क्रान्तौ ।)

आमुखम् ॥

(ततः प्रविशति विदूषकेण सह वसन्तवेषरमणीयो राजा, सख्या सह राज्ञी च ।)

राज्ञी—(सहकारमञ्जरीं दर्शयित्वा सलीलस्मितम् ।) अज्जउत्तं, नोहलियं
गेण्ह एदं ।

कोइलसरबाहुलेण मणहरा पढममञ्जरी एसा ।

तुह उच्छवम्मि हु मए विणिउत्ता गायणीइ जहा ॥ १२ ॥

राजा—(सहर्षादरं हस्तद्वयेन गृहीत्वा ।) देवि ।

त्वयोपनीयमानोऽयं सहकाराङ्कुरो मया ।

आत्तः पुष्पायुधस्येषुराज्ञास्वीकारलाञ्छनम् ॥ १३ ॥

अपि कुसुमे नवफलिकाव्यपदेशः पेशलाङ्गि युक्तस्ते ।

फलमेव कुसुममपि मे प्रसन्नया यत्त्वया दत्तम् ॥ १४ ॥

विदूषकः—(साकूतम् ।) अहो^२ अच्चरियं । भायधेएण वयस्सस्स कु-
सुममञ्जरी फलत्तणेण हत्थे चडिदा ।

राजा—(सोत्कण्ठमात्मगतम् ।)

या मन्मथस्य जयिनोऽभिनवास्त्रदेवी

मूर्ता पपात हृदये मम युद्धभूमौ ।

१ आर्यपुत्र, नवफलिकां गृहाणैताम् ।

कोकिलस्वरबाहुल्येन मनोहरा प्रथममञ्जर्येषा ।

तवोत्सवे खलु मया विनियुक्ता गायन्या यथा ॥ १२ ॥

२ अहो आश्चर्यम् । भागधेयेन वयस्यस्य कुसुममञ्जरी फलत्वेन हस्ते चटिता ।

भङ्ग्या मनोहरतनुं विजयश्रियं तां
प्राणेश्वरीमयमुदाहरते वयस्यः ॥ १५ ॥

किं च ।

या शारदी शशिकलेव कलेवरं मे
संग्रामडाभरसमुल्लसितप्रतापम् ।
लावण्यकान्तिसुधया स्तपयांचकार
सा मे हृदि स्खलति मन्मथविह्वलाङ्गी ॥ १६ ॥
(नेपथ्ये)

वैतालिकाः—

सुपहायसिरीसहिदो^१ सूरौ वि तुहुच्छवेण कीलन्तौ ।
बालायवसिन्दूरं दियङ्गणाणं मुहे खिवइ ॥ १७ ॥
जं सीमन्ताहिंतो हियं तए गुज्जरिन्दरमणीणं ।
मन्ने सिन्दूरेण तेण च्चिय रमइ तुह लोओ ॥ १८ ॥
बाणेहिं अद्धनारी विसमसरेणावि नियरिऊ रइओ ।
अज्जुणवम्म तए उण अबल च्चिय विरइआ रिउणो ॥ १९ ॥

विदूषकः—(कलकलमाकर्ण्य नेपथ्यावलोकितकेन ।) वयस्सै, पेच्छ पेच्छ
पहरिसकीलिदं नायरजणस्स ।

राजा—(सहकारमञ्जरीं विदूषकस्यार्पयित्वा सकौतुकं पश्यन् ।) सखे, किमु-
च्यते । (राज्ञीं प्रति च ।) देवि, पश्य पश्य ।

- १ सुप्रभातश्रीसहितः सूर्योऽपि तवोत्सवेन क्रीडन् ।
बालातपसिन्दूरं दिगङ्गनानां मुखे क्षिपति ॥ १७ ॥
यत्सीमन्ताद्भूतं त्वया गूर्जरेन्द्ररमणीनाम् ।
मन्ये सिन्दूरेण तेनैव रमते तव लोकः ॥ १८ ॥
बाणैरर्धनारी विषमशरेणापि निजरिपू रचितः ।
अर्जुनवर्मस्त्वया पुनरबला एव विरचिता रिपवः ॥ १९ ॥
- २ वयस्य, प्रेक्षस्व प्रेक्षस्व प्रहर्षक्रीडितं नागरजनस्य ।

सिन्दूरं कचिददृष्ट्वासनिनदैरुदण्डमुड्डियते
 कस्तूरीनिकरः कचित्कचिदपि श्रीखण्डरेणूत्करः ।
 काश्मीरद्रवशीकरैर्दृतिमुखोन्मुक्तैरतिव्याकुलः
 पौरैः खैरमनेकधायमधुनारब्धो मधोरुत्सवः ॥ २० ॥

अपि च ।

पौष्पैराभरणैर्मनोज्ञतनवः खैरं दधत्योऽधुना
 सैन्दूरीमरुणीकृतालकलतां लेखां ललाटीतटे ।

नृत्यन्त्यो मदविह्वलं लयविसंवादिषु पौराङ्गनाः

क्रीडामौरजिकस्वकान्तवदनान्यालोकयन्ति स्मिताः ॥ २१ ॥

राज्ञी—(कर्णं दत्त्वा सोलासम् ।) अज्जउत्तं, एदं पि आयण्णेहि समय-
 सुहावयं हिन्दोलयं ।

राजा—प्रिये, किमुच्यते ।

अंशन्यासग्रहकृतपदं ताडितं मन्द्रभूमौ

षड्भुं तन्वन्नृषभरहितं धैवतेनापि हीनम् ।

हिन्दोलाख्यः सुखयति दधन्मध्यमं तारदेशे

कम्पं विभ्रत्किमपि रुचिरं षड्भुके पञ्चमे च ॥ २२ ॥

विदूषकः—वयस्सं, जाणिदं मए वि । एसो सो हिन्दोलओ जहिं
 हिन्दोलयचउत्थीए इत्थीउ कीलन्ति ।

राजा—(स्मितमभिनीय सोपहासम् ।) नूनमभिज्ञो भवान्ग्रामरागेषु ।

विदूषकः—(सदर्पम् ।) कथं^३ गेयं न जाणामि । जदा मे बम्भणी
 बहुवियडदन्तसुन्दरं मुहं पसारिय मङ्गलाहं गाएदि तदा हं गोवीगेयैग-
 हिलो हरिणो व्व पाणे दाउमिच्छामि ।

(इति विदूषकं विहाय सर्वे हसन्ति ।)

१ आर्यपुत्र, एतमप्याकर्णय समयसुखापकं हिन्दोलकम् ।

२ वयस्स, ज्ञातं मयापि । एष स हिन्दोलको यत्र हिन्दोलकचतुर्थ्यां स्त्रियः क्रीडन्ति ।

३ कथं गेयं न जानामि । यदा मे ब्राह्मणी बहुविकटदन्तसुन्दरं मुखं प्रसार्य
 मङ्गलानि गायति तदाहं गोपीगेयग्रहिलो हरिण इव प्राणान्दातुमिच्छामि ।

* गोरिगेय । इति शिलायां पाठः ।

राजा—(स्मिता ।) सखे, एतावता गीते सम्यगभिज्ञो भवान् ।

(कनकलेखाञ्चलपिहितान् सिन्दूरमुष्टिं राज्ञीहस्तेऽर्पयति । राज्ञी गृहीत्वा स्मितमभिनीय च राज्ञो मस्तकमुदूलयितुं मुष्टिमुत्क्षिपति ।)

राजा—(शिरो नमयन्सस्मितम् ।)

सिन्दूरोदूलनायैष मूर्धा नम्रीकृतो मया ।

एष एव प्रणामश्च तन्निषेधाय दर्शितः ॥ २३ ॥

(राज्ञी सलीलस्मितं सख्याः सिन्दूरमर्पयति । कनकलेखाविदूषकौ परस्परं सिन्दूरोदूलनं नाटयतः ।)

विदूषकः—(कस्तूरीक्षोदमर्पयन् ।) वयस्स, तुमं पि देवि भरेहि ।

(राज्ञी विशृङ्खलचरणारविन्दमपसरति ।)

राजा—

देवि त्वन्मुखमुल्लसत्परिमलं स्मेरारविन्दभ्रमा-

ञ्जुङ्गाणामुपसेदुषां प्रतिमया स्निग्धेन्द्रनीलत्विषाम् ।

संजाते मृगनाभिपत्तमकरीशृङ्गारलीलायिते

चेतोहारि करोति कः पुनरिदं कस्तूरिकापङ्किलम् ॥ २४ ॥

(उपसृत्य ललाटस्वेदमुत्पुंसयन् ।) अलं संभ्रमेण । अपनीयतां श्रमः । इ-
दानीं हि ।

संभोगोत्कलिकामिलत्सहचरीशृङ्गावमशद्व-

त्कस्तूरीमृगमीलितेक्षणझरत्तोषाश्रुमिश्रोद्गमः ।

गीतैकान्तनिषण्णकिंनरवधूकन्दर्पकेलिक्रम-

स्वेदच्छेदविचक्षणो विचरति श्रीखण्डशैलानिलः ॥ २५ ॥

विदूषकः—वयस्स, जदि तुमं एदाए दासीधूआए कणयलेहाए सह मम पाणिग्रहणं करावेसि तदा अहं पि तुमं व नायरियनारीसहिदो वसन्तू-
सवं माणेमि ।

१ वयस्य, त्वमपि देवीं पूरय ।

२ वयस्य, यदि त्वमेतया दासीपुत्र्या कनकलेखया सह मम पाणिग्रहणं कारयसि तदाहमपि त्वमिव नागरिकनारीसहितो वसन्तोत्सवं मानयामि ।

(राजा राज्ञी च स्मर्येते । कनकलेखा सनासासंक्रोचं विचिकित्सते ।)

राज्ञी—(स्मृतिमभिनीय ।) अज्जउत्तं, पाणिग्गहणवयणेण सम्भराविदं
मिह । मए माहवीलदाए सहयारस्स पाणिग्गहो कारिदव्वो । तुम्हे वि तहिं
णिमन्तिदा चिट्ठध । ता दाणि उवसंभारसंपादणकज्जेण उज्जाणं गमिस्सं ।

राजा—यदभिरुचितं देव्यै ।

(इति सख्या सह राज्ञी निष्क्रान्ता ।)

राजा—सखे, क सा नवफलिका पारिजातमञ्जरी । न न, विस्मृ-
तम् । सहकारमञ्जरी ।

विदूषकः—(सस्मितम् ।) वयस्सै, ण खु एदं विम्भरणं । सम्भरणं
जेव एदं । (इति सहकारमञ्जरीं समर्पयति ।)

राजा—(गृहीत्वा सकरुणमात्मगतम् ।)

परिम्लानामिमां दृष्ट्वा नूतनां चूतमञ्जरीम् ।

स्मरामि विरहहृन्तान्तामन्तः प्राणेश्वरीं नवाम् ॥ २६ ॥

(इति तादात्म्यमभिनीय शून्यमवलोकते ।)

विदूषकः—वयस्सै, मन्ने पारिआयमञ्जरीसणाहं पि दे सुचं हिययं ।

राजा—सखे, किमुच्यते ।

रागं सांध्यमिवोद्वहत्यविरलं शून्यत्वमासेदुषि

प्रोन्मीलन्नवविप्रयोगतमसि व्योम्नीव सा मे हृदि ।

बाला चान्द्रमसी कलेव वसति स्तोतव्यनव्योदया

पञ्चेषोर्जयिनः प्रतापमसमं साक्षाद्विधत्तेऽपि च ॥ २७ ॥

१ आर्यपुत्र, पाणिग्रहणवचनेन स्मारितास्मि । मया माधवीलतया सहकारस्य
पाणिग्रहः कारयितव्यः । युवामपि तत्र निमन्त्रितौ तिष्ठथः । तदिदानीमुपसंभारसं-
पादनकार्येणोद्यानं गमिष्यामि ।

२ वयस्य, न खल्वेतद्विस्मरणम् । स्मरणमेवैतत् ।

३ वयस्य, मन्ये पारिजातमञ्जरीसनाथमपि ते शून्यं हृदयम् ।

(नेपथ्ये ।) सुह्यारिणी' भोदु मज्झन्नसंज्ञा देवस्स ।
 तिसियाण काणणेसुं तुह रिउरमणीण बिम्बणनिहेण ।
 वयणाइं हारमुत्तासु सलिलकज्जेण व विसन्ति ॥ २८ ॥

विदूषकः—वयस्सै ।

देवेणाहवनिज्जिदाण सहसा वन्दीकदन्तेउरं
 दिन्तेणं समिदा विओयवियणा जाणं वसन्तुग्गमे ।
 एदे ते णमिऊण पायजुवलं दण्डप्पणामेण दे
 पत्तिच्छत्तभरेण भूमिवइणो वच्चन्ति वासालयं ॥ २९ ॥
 ता किं इधट्टिदेण । एहि, धारागिरिलिलोज्जाणं जेव गच्छामो ।
राजा—(सप्रत्याशं सोत्कण्ठं च ।) यदभिरुचितं वयस्याय ।

(इति निष्क्रान्तौ ।)

वसन्तोत्सवो नाम प्रथमोऽङ्कः ॥

॥ श्रीः ॥

(प्रविश्य)

कुसुमाकरः—

देव्या समस्तकलया मलयानिलेन
 चूतातिमुक्तकलतामिथुनोत्सवेन ।

१ सुखकारिणी भवतु मध्याह्नसंध्या देवस्य ।
 तृषितानां काननेषु तव रिपुरमणीनां बिम्बननिभेन ।
 वदनानि हारमुत्तासु सलिलकार्येणैव विशन्ति ॥ २८ ॥

२ वयस्य ।

देवेनाहवनिर्जितानां सहसा वन्दीकृतान्तःपुरं
 ददता शमिता वियोगवेदना येषां वसन्तोद्गमे ।
 एते ते नत्वा पादयुगलं दण्डप्रणामेन ते
 पात्रीछन्नभरेण भूमिपतयो व्रजन्ति वासालयम् ॥ २९ ॥
 तत्किमिहस्थितेन । एहि, धारागिरिलिलोद्यानमेव गच्छावः ।

वाराङ्गनामसृणमङ्गलगीतरङ्गै-

र्धारागिरिः कमपि संमदमातनोति ॥ ३० ॥

अद्यैव च ।

मत्तानां मलयानिलैर्विटपिनां यूनां स्मितश्रीमतां

संबन्धोचितनर्मणामिव बलादाकृष्टकेशांशुकान् ।

भ्रूभङ्गेन विवृत्य पल्लवकरात्रोमाञ्चितान्कोरकै-

रस्यन्त्याकुलपाणिकङ्कणझणत्कारेण वाराङ्गनाः ॥ ३१ ॥

केवलं वत्सा पारिजातमञ्जरी राजदर्शनोत्कलिकापरंपराभिरुत्ताम्यन्ती
मर्मणि व्यथयति । सा हि ।

सायं कोकवियोगदर्शनदलन्मर्मक्षणा पक्षिणः

किं नोड्डीय मिलन्त्यमी द्रुतमिति क्लान्ता मुहुः पृच्छति ।

सीतारामकथासु कम्पितकुचा श्वासेन शून्योद्गमं

हुंकारं ददती करोति करुणाविस्मारितार्था सखीम् ॥ ३२ ॥

किं बहुना ।

तन्वी तापातिरेकेण धत्ते यस्माद्विहस्तताम् ।

प्रवालहस्तै रुन्धन्ति तस्येन्दोरातपं लताः ॥ ३३ ॥

(नेपथ्यावलोकितकेन ।) कथं प्रिया मे वसन्तलीला । (सप्रणयादरम् ।) प्रिये,

अयमहम् । इत इतो भवती । (निर्वर्ण्य ।) नूनमियमिदानीम् ।

ऋजुश्लथभुजेनाधोहस्तेनाकाशलेखिनी ।

नतानना मन्दगतिस्तच्चिन्तामेव गाहते ॥ ३४ ॥

(ततः प्रविशति यथानिर्दिष्टा वसन्तलीला ।)

कुसुमाकरः—(उपसृत्य ।) प्रिये, कथमास्ते वत्सा पारिजातमञ्जरी ।

वसन्तलीला—

उत्तुङ्गे^१ थणमण्डलस्स सिहरे ओट्टप्पवालप्पहा-

पुञ्जं कुञ्जरगामिणी वहदि सा चिन्तानमन्ताणणा ।

१ उत्तुङ्गे स्तनमण्डलस्य शिखर ओष्ठप्रवालप्रभा-

पुञ्जं कुञ्जरगामिनी वहति सा चिन्तानमदानना ।

अन्तो नीहरिऊण सासलहरीसत्थेण पज्जूसुअं

दूरारोहनिहालिअप्पिययमं रत्तं व चित्तं नियं ॥ ३५ ॥

कुसुमाकरः—(सकरुणचिन्तावात्सल्यम् ।) प्रिये, तत्किमर्थभागतासि
तामेकाकिनीं बालां विहाय ।

वसन्तलीला—रायागमणपउत्तिं^१ उवलम्भिदुं ।

कुसुमाकरः—प्रिये, साधूक्तम् । कथितं हि मे राज्ञो नर्मसुहृदा
विदग्धेन यथाद्य माधवीसहकारविवाहारम्भदर्शनापदेशेन देवो धारागिरिली-
लोद्यानमागत्य युद्धान्तशुद्धान्तक्षणसहचारिणीं प्राणेश्वरीमवश्यमेकान्ते
संभावयिष्यतीति ।

(वसन्तलीलाश्वसिति ।)

कुसुमाकरः—प्रिये, एवं च कथितम् ।

देवः परिजनस्योक्तीरज्ञातार्थोऽपि चिन्तया ।

अभ्युपैति कथान्ताय शून्यं कम्पितमस्तकः ॥ ३६ ॥

किं तु ।

नो संभावयति प्रसादविभवेर्भृत्यांश्चक्रोरान्निजा-

नुल्लासं निदधाति नो कुवलये नो वाहिनीभर्तरि ।

राजा सर्वकलाश्रितोऽपि दिवसप्राये वियोगे प्रियां

तामेव क्षणदामभीप्सति नवामापाण्डिमानं गतः ॥ ३७ ॥

तदमुना संविधानकेन त्वया सविशेषमाश्वास्य परितोषणीया वरसा
पारिजातमञ्जरी । यतः ।

विरहे नूनमेकस्य दुःखेन लभते सुखम् ।

सुखेन चेतरो दुःखं प्रेम्णो हि कुटिला गतिः ॥ ३८ ॥

अन्तर्निर्हृत्य श्वासलहरीसार्थेन पथुत्सुकं

दूरारोहनिभालितप्रियतमं रक्तमिव चित्तं निजम् ॥ ३५ ॥

१ राजागमनप्रवृत्तिमुपलब्धुम् ।

वसन्तलीला—जं' आणवेदि पिअयमो ।

कुसुमाकरः—अहमप्येतत्कार्यानुरूपस्वाभिप्रायज्ञापनाय विदग्धद्विती-
यस्य राज्ञः सकाशमेव गच्छामि ।

(इति निष्क्रान्तौ ।)

विष्कम्भकः ॥

(ततः प्रविशति राजा विदूषकश्च ।)

राजा—(समन्तादुद्यानमालोक्य ।) सखे ।

तस्या एव मुखेन निर्मलनिजज्योत्स्नाभिराप्यायिताः

शङ्केऽमी तरवो मनोज्ञमसृणच्छायाभिरायामिनः ।

सौरभ्यं कुसुमोत्करेण दधतस्तस्यैव संस्कारजं

झम्पालम्पटमाह्वयन्ति मधुलिदंसंतानमुच्चैस्तराम् ॥ ३९ ॥

विदूषकः—वयस्सै । जुत्तमणुमाणं ते । जदो वणस्सईणं चन्दो राया ।

राजा दक्षिणाक्षिसन्दनं सूचयित्वा सप्रत्याशमुत्कण्ठते । नेपथ्ये मङ्गलध्वनिः ।

राजा—(आकर्णितकेन ।) सखे ।

मध्यादुद्गत्य तारं स्पृशदलधुकुचाकम्पकृष्टेन यासां

श्वासेनैवावरूढं व्रजति यतिविदां सप्तकं रक्तिमेव ।

ताभिर्ग्राम्योऽपि गीतध्वनिरयमधुना माधवीमङ्गलार्थं

वारस्त्रीभिः प्रयुक्तो गमयति गमकैर्नागरत्वं मनोज्ञैः ॥ ४० ॥

तदेहि, देवीं प्रत्युपसर्पावः ।

(इति परिक्रामतः ।)

विदूषकः—वयस्सै, जधा एस समकालुक्कण्ठिदकेलिदीहिआकलहं-
सकूइदकरम्बिदो असमञ्जसमञ्जीरकलयलो जधा य थोउम्हायमाणकप्पूर-
परिमलुम्भीसिदो किलन्तकुसुमामोओ पच्चासन्नो हवदि तथा हंपढमिया-

१ यदाज्ञापयति प्रियतमः ।

२ वयस्य, युक्तमनुमानं ते । यतो वनस्पतीनां चन्द्रो राजा ।

३ वयस्य, यथैष समकालोत्कण्ठितकेलिदीर्घिकाकलहंसकूजितकरम्बितोऽसम-
ञ्जसमञ्जीरकलकलो यथा च स्तोकोष्मायमाणकर्पूरपरिमलोन्मिश्रितः ह्रान्तकुसुमामोदः

मिलन्तीहिं वियडनियम्बोरुभरपरिक्खलन्तचलणारविन्दाहिं दाहिणानि-
लन्दोलिरवसन्तमालामणहराहिं थोरथणमण्डलुव्वहणपरिस्समससिदमन्द-
पच्चायमाणतम्मोलरसाहिं वारविलासिणीहिं सेविज्जन्ती अब्भुट्ठिदा देवी ।

राजा—(निर्वर्ण्य ।) सखे, किमुच्यते ।

वाराङ्गनामुखज्योत्स्नालङ्घनोत्कंथरद्युतिः ।

देवी दुग्धार्णवे लक्ष्मीरुलसन्तीव लक्ष्यते ॥ ४१ ॥

(ततः प्रविशति यथानिर्दिष्टा राज्ञी ।)

विदूषकः—वयस्सं, इदो वि पेच्छ । जधा एस कुसुमायरो मम
संसुहं संनं करोदि तथा असंसयं पारिआयमञ्जरिं वसन्तलीलाए सह इध
ज्जेव संचारइस्सदि ।

राजा—(निर्वर्ण्य किञ्चिदाश्वस्य च ।)

क्लान्तो विरहदावेन तामेव प्रतिधावति ।

अन्तःकरणपक्षी मे लावण्यामृतवाहिनीम् ॥ ४२ ॥

(ततः प्रविशति विटपान्तरिता पारिजातमञ्जरी वसन्तलीला च ।)

(राश्र्यपुष्ट्य राजानमवलोक्य स्थितेन संभावयति ।)

विदूषकः—(ससंभ्रमम् ।) अहो^२ अरिडमरिडं ।

चूओ चम्पयकुसुमेहिं चम्पओ पाडलापसूणेहिं ।

बउलो सिरीसउप्फेहिं वियसिओ हन्त अच्चरियं ॥ ४३ ॥

प्रत्यासन्नो भवति तथाहंप्रथमिकामिलन्तीभिर्विकटनितम्बोरुभरपरिस्खलच्चरणार-
विन्दाभिर्दक्षिणानिलान्दोलनशीलवसन्तमालामनोहराभिः स्थूलस्तनमण्डलोद्धनपरि-
श्रमश्चसितमन्दप्रत्याव्यमानताम्बूलरसाभिर्वारविलासिनीभिः सेव्यमानाभ्युत्थिता देवी ।

१ वयस्य, इतोऽपि प्रेक्षस्व । यथैष कुसुमाकरो मम संसुखं संज्ञां करोति
तथासंशयं पारिजातमञ्जरीं वसन्तलीलया सहेहैव संचारयिष्यति ।

२ अहो अरिष्टमरिष्टम् ।

चूतश्रम्पककुसुमैश्चम्पकः पाटलाप्रसूनैः ।

बकुलः शिरीषपुष्पैर्विकसितो हन्ताश्वर्यम् ॥ ४३ ॥

राजा—(सस्मितम् ।) धिक्पूर्व, नेदमरिष्टं किं तु देव्यायमस्माकमाचार्यकेण चित्रप्रयोगो नाम वृक्षायुर्वेदभेदः प्रदर्शितः ।

कनकलेखा—(विहस्य ।) भट्टा, ण खु एसो वियक्खणत्तणेण वियड्डो किं तु विसेसेण दड्डो त्ति ।

(इति सर्वे हसन्ति ।)

नायिका—(राजानं सस्पृहमवलोक्यापवारितकेन ।) अज्जे^१, अन्नपायवे अन्नकुसुमेहिं वियसाविदुं अत्थि मे कोदुहल्लं ।

वसन्तलीला—वच्छे^२, एसो जेव राया तुह उवज्झाओ हविस्सदि ।

नायिका—(उष्णं निश्चस्य सवितर्कमात्मगतं ।) कत्तो^३ अम्हाणं तारिसा भायधेया ।

राज्ञी—अज्जउत्तं, एदं तं माहवीसहयारमिहुणं ।

राजा—देवि, साधु दर्शितम् ।

पूर्वामुखालंकृतयोर्माधवीसहकारयोः ।

कापि वैवाहिकी लक्ष्मीरियमाह्लादतेतराम् ॥ ४४ ॥

किं च ।

धन्योऽयं सहकारसुन्दरयुवा चैत्रानिलान्दोलनै-

रुद्युक्तः परिरिप्सते प्रियतमां वामाङ्गविश्रम्भिणीम् ।

एषाप्यर्धसुवासिनी नवलता नग्रीभवन्ती शृशं

निर्वन्धेन पराङ्मुखी न सहते वैयात्यवार्त्तामपि ॥ ४५ ॥

वसन्तलीला—(नायिकां प्रति ।) अव्वो^४, एवं जेव तुम्हारिसीओ मुद्धाओ दूरे गाढुक्कण्ठिरीओ पियसयासे परंमुहीओ हवंति ।

१ भर्ता; न खल्वेष विचक्षणत्वेन विदग्धः किं तु विशेषेण दग्ध इति ।

२ आर्ये, अन्यपादपानन्यकुसुमैर्विकासयितुमस्ति मे कौतूहलम् ।

३ वत्से, एष एव राजा तवोपाध्यायो भविष्यति ।

४ कुतोऽस्माकं तादृशं भागधेयम् ।

५ आर्यपुत्र, एतत्तन्माधवीसहकारमिथुनम् ।

६ अव्वो, एवमेव युष्मादृश्यो मुग्धा दूरे गाढोत्कण्ठाशीलाः प्रियसकाशे पराङ्मुख्यो भवन्ति ।

नायिका—(किञ्चिद्विहस्य सासूयमिव ।) अज्जे^१, तं अन्नं जेव किंपि जंपन्ती चिट्ठसि । अहं उण एत्तिगं जेव भणामि जं अन्नपायवे अन्न-कुसुमेहिं वियसाविदुं अत्थि मे कोदुहलं ।

वसन्तलीला—(खगतम् ।) देवी^२ जाव उत्तरामुहड्डिदा माहवीसहयार-मिहुणं अणुरायभिम्भला भत्तुणो पच्छिमासुहड्डिदस्स दंसयन्ती चिट्ठदि ता मुहुत्तं पारिजायमञ्जरिं पायडं करेमि जधा देवीए कहिंपि आहरणे पडि-विम्बिदं पेच्छदि णं राया । (इति विटपपल्लवानपसार्य नायिकां प्रकटीकरोति ।)

राजा—(राज्ञीताडङ्के प्रतिबिम्बितां नायिकामवलोक्य सहर्षावहित्थमात्मगतम् ।) अये, जितं मनोरथैः । यदियं बलधूलिघोरान्धकारदुःसंचरसमरसंकेतनवाभि-सारिका मे प्राणेश्वरी प्रथमप्राणेश्वरीताडङ्कदर्पणे लोचनगोचरं गता । (सवितर्काद्भुतं च ।) नूनमियमस्मान्पश्चिमेन विटपान्तरे वसन्तलीलया केन-चिदुल्लेखलम्पाकेन वचसा नर्ममर्मणि स्पृष्टा सस्मितमसूयते ।

सद्यः साध्वसधूसरेण विकसद्वैलक्ष्यलक्ष्मीस्पृशा

कर्णान्तालसदृष्टिनाधरपुटोद्भिन्नस्मितश्रीमता ।

श्लक्ष्णेर्ष्याभिनयश्रुकुंसभृकुटीसौभाग्यशृङ्गारिणा

तन्वीयं वदनेन्दुना मम दृशोर्दत्ते सुधाचर्चणाम् ॥ ४६ ॥

(सकृन्णानुरागं च ।)

प्रतिबिम्बमिषादेषा स्वयं दौत्यमुपागता ।

अत्यन्तदुर्बलैरङ्गैर्भूते विरहदुर्दशाम् ॥ ४७ ॥

(इति कोमलाङ्गुलिग्रहेण कर्णं धृत्वा सविलासमवलोकयति ।)

१ आर्यैः, त्वमन्यदेव किमपि जल्पन्ती तिष्ठसि । अहं पुनरेतावदेव भणामि यदन्यपादपानन्यकुसुमैर्विकासयितुमस्ति मे कौतूहलम् ।

२ देवी यावदुत्तरामुखस्थिता माधवीसहकारमिथुनमनुरागविह्वला भर्तुः पश्चि-मामुखस्थितस्य दर्शयन्ती तिष्ठति तावन्मुहूर्तं पारिजातमञ्जरीं प्रकटां करोमि यथा देव्याः कुत्राप्याभरणे प्रतिबिम्बितां प्रेक्षत एनां राजा ।

(राज्ञी सरोमाञ्चमवनतमुखी स्पर्शसुखानुभवं नाटयति ।)

वसन्तलीला—(ताडङ्के नायिकाप्रतिबिम्बं निर्वर्ण्य राज्ञश्चेष्टया चित्तोपलक्षित-
केनापवार्यं साकूतम् ।) वच्छे^१, पेच्छ देवीए ताडङ्कस्स रामणिज्जयं जं राया
सावहित्थमेकदिट्ठीए पेच्छन्तो चिट्ठदि ।

नायिका—(राज्ञीताडङ्के स्वप्रतिबिम्बं राजानं च निर्वर्ण्य सवितर्कप्रत्याशमात्म-
गतम् ।) अम्महे^२, किं एसो राया मे पडिविम्बं पेच्छदि आदु देवीए ताडङ्कं
जेव । ता दाव अमयकालऊडाण अन्तराले दोलाइद म्हि । (इति चिन्तां
नाटयति ।)

वसन्तलीला—(नायिकायाश्चित्तमुपलक्ष्य ।) वच्छे^३, मा अन्नहा मन्नेहि ।

देवीए ताडङ्के कण्णाहरणाहिदेवयं व तुमं ।

सङ्काणुरायनिहुओ पेच्छइ पडिविम्बियं राया ॥ ४८ ॥

जइ उण न पत्तियसि ता खणद्धं तुमं पल्लवन्तरिदं करेमि जधा पडि-
विम्बसुण्णं ताडङ्कं पेच्छन्तस्स केरिसी दिट्ठी भत्तुणो भोदि त्ति जाणासि ।
(इति नायिकां पुनः पल्लवान्तरितां करोति ।)

(राजा सखेदावहित्थं शून्यदृष्टिरालोकते ।)

वसन्तलीला—वच्छे^४, पेच्छ पेच्छ ।

१ वत्से, प्रेक्षस्व देव्यास्ताडङ्कस्य रामणीयकं यद्राजा सावहित्थमेकदृष्ट्या
प्रेक्षमाणस्तिष्ठति ।

२ अम्महे, किमेष राजा मे प्रतिबिम्बं प्रेक्षतेऽथ वा देव्यास्ताडङ्कमेव । तत्ता-
वदमृतकालकूटयोरन्तराले दोलायितासि ।

३ वत्से, मान्यथा मन्यस्व ।

देव्यास्ताडङ्के कर्णाभरणाधिदेवतामिव त्वाम् ।

शङ्कानुरागनिभृतः प्रेक्षते प्रतिबिम्बितां राजा ॥ ४८ ॥

यदि पुनर्न प्रत्येषि तत्क्षणाध्वं त्वां पल्लवान्तरितां करोमि यथा प्रतिबिम्बशून्यं
ताडङ्कं प्रेक्षमाणस्य कीदृशी दृष्टिर्भर्तुर्भवतीति जानासि ।

४ वत्से, प्रेक्षस्व प्रेक्षस्व ।

ताडङ्के तव प्रतिमामपश्यन्ती झटिति भर्तुर्दृष्टिः ।

विस्मृतनिधानस्थानेव शून्यपर्याकुला जाता ॥ ४९ ॥

ताडङ्के तुह पडिमं अणियन्ती झत्ति भत्तुणो दिट्ठी ।

विभरियनिहाणठाणं^१ व्व सुन्नपज्जाउला जाया ॥ ४९ ॥

राजा—(सावेगं पृष्ठतोऽवलोकते । साह्यादमात्मगतम्)

येनायोधनदर्शनोत्सवजुषां वैमानिकीनां मुखा-

न्यञ्जानीव निशाकरेण गगने नीतानि विच्छायताम् ।

भूयो दृष्टमिदं तदेव सुतनोः स्मेरं किमप्याननं

विच्छेदातपलीढलोचनसुधानिप्यन्दिचन्द्रातपम् ॥ ५० ॥

(नायिका ससाध्वसं राजानमपाङ्गेनावलोक्य लज्जयापसर्तुमिच्छन्ती परिक्रामति ।
वसन्तलीला तां हणद्धि ।)

राजा—(निर्वर्ण्य सस्पृहमात्मगतम्)

उच्छ्वासि स्तनयोर्द्वयं तदपि यत्सीमाविवादोल्बणं

लीलोल्लेखि गतं तदप्यनुपमं श्रोणिश्रिया मन्थरम् ।

दीर्घं दृग्युगलं तदप्यनुगतं लास्येन किञ्चिद्भ्रुवो-

रेतस्यास्तनु मध्यमं विजयते सौभाग्यबीजं वयः ॥ ५१ ॥

(सखीविदूषकौ विदितराजनायिकावृत्तान्तौ परस्परं साकूतमवलोकयतः ।)

राजा—(स्पृतिमभिनीय सातङ्कं पुनस्तथैव ताडङ्कमवलोकयति । सविमर्शपक्ष-
पातम् ।) अहह ।

अज्ञातदोषा ताडङ्कं मद्दृष्ट्यालिङ्गितं प्रिया ।

धत्ते निश्चलमद्यापि प्रीत्या मदनवृत्तये ॥ ५२ ॥

राज्ञी—(दक्षिणाक्षिस्पन्दितकेनाश्रुतिमभिनीय सोद्रेगमुन्मुखी सखीमुखमीक्षते ।
तच्चेष्टां परिकल्प्य सासूयवितर्कमात्मगतम्) अव्वो^१, कुदो उण से हदासाए
अज्ज वियट्ठसंमुही सवियारा दिट्ठी ।

(सविमर्शमात्मगतम् ।)

* विम्भरियनिहाणट्टाण । इति शिलायामार्यावृत्तविरुद्धः पाठः ।

१ अव्वो, कुतः पुनरस्मात् हताशया अद्य विसंवादसंमुखी सवि-
कारा दृष्टिः ।

पडिहाइँ अज्जउत्तो सन्भावसिणेहसुन्दरसहावो ।

असुहं पि व कहइ पुणो दाहिणनयणं फुरन्तं मे ॥ ५३ ॥

(कनकलेखा राज्ञीं सवैलक्ष्यस्मितमीक्षते ।)

राज्ञी—(औत्सुक्यमभिनीय साकूतम् ।) सहि^२, किं तए हसिदं ।

(कनकलेखा सवैलक्ष्यं जोषमास्ते ।)

राजा—(विदूषकं प्रत्यपवारितकेन ।) सखे, नूनमनया दासीपुत्र्या दानसं-
मानपूर्वं चिरनिवारितयाप्यद्य सर्वं प्रकाशिष्यते ।

विदूषकः—(अपवार्य ।) अर्थे इं ।

(राजा दृष्टिसंज्ञया कनकलेखां प्रसादयति । राज्ञी राजचेष्टां परिकलय्य तं भ्रूमङ्गेन
तर्जयन्ती कनकलेखां बाहौ धृत्वा सावहेलं परिक्रम्य निष्क्रामति ।)

नायिका—(सर्वेषां चेष्टाः परिकलय्य सदैन्यमात्मगतं राजानं प्रति ।)

चन्द्रस्सँ व तुह मेहन्तरम्मि खणदंसणेण जा ससिया ।

सीयामि सा चओरि व्व पुण वि तइ अन्तरिज्जन्ते ॥ ५४ ॥

(प्रकाशम् ।) अज्जे^३, नूनं देविं पसादिदुं गमिस्सदि राया । ता एहि,

गच्छम्ह ।

(इति निष्क्रान्ते ।)

राजा—(सप्रत्याशं पृष्ठतोऽवलोक्य नायिकामदृष्ट्वा विदूषकं प्रति सवैलक्ष्यम् ।)
सखे, दृष्टं त्वया यन्ममापतितम् ।

अपि सर्वकला देवी यदर्थेऽभूत्पराङ्मुखी ।

सापि जाता दृशोर्दूरे विजयश्रीः प्रिया मम ॥ ५५ ॥

तत्किमत्र कर्तव्यम् ।

१ प्रतिभात्यार्यपुत्रः सद्भावस्नेहसुन्दरस्वभावः ।

असुखमपीव कथयति पुनर्दक्षिणनयनं स्फुरन्मे ॥ ५३ ॥

२ सखि, किं त्वया हसितम् ।

३ अथ किम् ।

४ चन्द्रस्येव तव मेघान्तरे क्षणदर्शनेन या सस्मिता ।

सीदामि सा चकोरीव पुनरपि त्वय्यन्तर्यति ॥ ५४ ॥

५ आर्ये, नूनं देवीं प्रसादयितुं गमिष्यति राजा । तदेहि, गच्छावः ।

विदूषकः—वयस्सं, मारिदस्स भुज्जिदस्स य एक्कं जेव णामं । थोओ बहू वा अवराहो अवराहो जेव । ता संभावेहि महाभाइणिं पारि-
आयमञ्जरिं ।

राजा—(सोत्कण्ठम् ।) सखे, एवं करोमि ।

(इति परिक्रामतः ।)

विदूषकः—वयस्सं, पेच्छ, एदं तं रविरहतुरंगमकान्तिसच्छायं
मरगयमण्डवं ।

राजा—(दक्षिणभुजस्पन्दनं सूचयित्वा सप्रत्याशम् ।) सखे, साधु दर्शितम् ।

एतच्चेतो हरति पुरतः पार्वतीकान्तकण्ठ-

च्छायाकान्तं मरकतशिलामण्डपं श्लक्ष्णमक्षणोः ।

येनोद्धान्तैर्द्युतिकिसलयैर्निर्द्दुतानामलीनां

मालात्मानं खलु विवृणुते मञ्जुना गुञ्जितेन ॥ ५६ ॥

(इति परिक्रामतः ।)

राजा—

तस्या लोलदृशः स्तनौ सहृदयौ सम्यक्प्रमाणोद्धता-

बुद्धयौ निजदोषमप्रतिहतावाक्रान्तकक्षान्तरौ ।

संरब्धौ नवपक्षभङ्गिरचनारम्भेण वादस्थले

माध्यस्थ्येऽपि ययोर्वलित्रयमधस्तस्थौ तनुप्रातिभम् ॥ ५७ ॥

(इति परिक्रम्योपसृत्य नायिकां पश्यन्सहर्षासं धृतिनिश्चासं विमुच्य ।)

उपधाय वयस्याङ्गं म्लानतल्पोत्पलाङ्कुरा ।

वियोगयोगनिद्रायाभियमास्ते प्रिया मम ॥ ५८ ॥

तद्भवतु, निर्वर्णयामि तावत् ।

(ततः प्रविशति यथानिर्दिष्टा नायिका सखी च ।)

१ वयस्य, मारितस्य सुक्तस्य चैकमेव नाम । स्तोको बहुर्वापराधोऽपराध एव ।
तत्संभावय महाभागिनीं पारिजातमञ्जरीम् ।

२ वयस्य, प्रेक्षस्व, एतच्छ्रवितुरंगमकान्तिसच्छायं मरकतमण्डपम् ।

राजा—(स्वगतम् ।) अहह ।

मुखज्योत्स्नाङ्कुरैरस्याः पीते तमसि मांसले ।

इन्द्रनीलांशवः शेषाः परभागं दधत्यमी ॥ ५९ ॥

(सकरुणचमत्कारम् ।)

मरकतमयमेदिन्यां भाति प्रतिबिम्बिता कृशाङ्गीयम् ।

अन्तर्जलशयनीयं तापेन निषेवमाणेव ॥ ६० ॥

वसन्तलीला—(सकरुणमाकाशे ।)

छ.....[वा] वलआई व मयरद्धय जयसि सन्हमज्झाए ।

तं चिय हन्त कुणन्तो णिज्जीवं होहिसि कंहं व ॥ ६१ ॥

नायिका—(वसन्तलीलां बाष्पार्द्रमवलोक्य सगद्गदम् ।) अज्जे^१ ।

जस्सिं सहावसुहए सव्वकलासंगयम्मि दिट्ठे वि ।

धिप्पेमि ओसही विय सो दूरं दुल्लहो राया ॥ ६२ ॥

(राजा कुसुमान्यवचित्य च्छन्नं छन्नमुपसृत्य तैर्नायिकाभेदैकेन प्रहरति ।)

नायिका—(स.....।वेगं राजानमवलोक्य ।) हद्धी^३, एस णिद्दओ पच्चक्खो जेव कुसुमाउहो मं मन्दभाइणिं पहरेदि । ता परित्तायदु परित्तायदु अज्जा ।

(इति वसन्तलीलामालिङ्गितुमिच्छन्ती मूर्छति ।)

राजा—(सहसोपसृत्य ।) हा प्रिये पारिजातमञ्जरि, देहि मे प्रतिवचनम् ।
(इति सकरुणं नायिकाहृदयस्पर्शं नाटयति ।)

१ .....वलयानीव मकरध्वज जयसि श्लक्ष्णमध्यया ।

तामेव हन्त कुर्वन्निर्जीवां भविष्यसि कथमिव ॥ ६१ ॥

२ आर्ये ।

यस्मिन्स्वभावसुखदे सर्वकलासंगते दृष्टेऽपि ।

दीप्य ओषधिरिव स दूरं दुर्लभो राजा ॥ ६२ ॥

३ हा धिक्, एष निर्दयः प्रत्यक्ष एव कुसुमायुधो मां मन्दभागिनीं प्रहरति ।
तत्परित्रायतां परित्रायतामर्या ।

* तस्सि । इति शिलायां पाठः ।

वसन्तलीला—(राजानमवलोक्य नायिकां वीजयन्ती साश्वासं [सकरुणं] च ।)
 वच्छे^१, समस्सस समस्सस । ण खु एसो कुसुमाउहो । तुह हिययवल्लहो
 खु भट्टा एसो ।

(नायिका संज्ञां लभते ।)

राजा—(साश्वासं निर्वर्ण्य ।)

यत्सद्यः पुटभेदसालसलसत्पक्ष्माञ्चले चक्षुषी

सौत्कम्पस्तनया प्रसीदति धृतिश्चासश्रिया यन्मुखम् ।

यच्चायं पुलकः पुरा परिचितस्पर्शोपलम्भात्तनौ

तेनेयं सुतनुर्बभूव विधुरे जीवार्गला मे हृदि ॥ ६३ ॥

नायिका—(राजा[नमुप]लभ्य ससाध्वसमुत्थायात्मानं पर्यवस्थापयति ।
 धृतिनिःश्वासमुत्पृज्य वसन्तलीलां प्रत्यपवारितकेन ।) अज्जे^२, अह वल्लहे वि
 परव्वसे जणे केरिसो वारं वारमणुवन्धनिब्बन्धो । ता एहि, गच्छम्ह ।
 (इति राजानं सलज्जाभिमानमपाङ्गेनावलोक्य पराङ्मुखी परिक्रमितुमिच्छति ।)

राजा—(सौत्सुक्यं बाहौ धृत्वा नायिकां निर्वर्णयन्स्वगतम् ।)

उत्थानं क[थमप्य]जायत गतिस्तम्भस्तु मामीहते

वैलक्ष्याद्बदनेन्दुनैव वलितं दृष्टिस्तु सार्द्रा मयि ।

अङ्गान्येव पराङ्मुखानि पुलको मत्पक्षपाती पुन-

र्मानप्राथमकल्पिकी मृगदृशश्चैष्टैव चित्रीयते ॥ ६४ ॥

अपि च ।

तल्पेन्दीवरमुद्राभिरङ्कितानि मृगीदृशः ।

सुरभिखेदविन्दूनि मदयन्त्यङ्गकानि माम् ॥ ६५ ॥

१ वत्से, समाश्रसिहि समाश्रसिहि । न खल्वेष कुसुमायुधः । तव हृदय-
 वल्लभः खलु भर्तृषः ।

२ आर्ये, अयि वल्लभेऽपि परवशे जने कीदृशो वारं वारमनुबन्धनिर्बन्धः ।
 तदेहि, गच्छावः ।

(सस्पृहातिरेकम् ।)

उत्थानं जघनेन विघ्नितमभूदस्याः क..... [क]रो

नीवीरक्षणसौविदलपदवीं वामः प्रकामं गतः ।

नीरङ्गीसिचयाञ्चलं कुचतटे वध्नाति वामेतर-

स्तनङ्गचास्त्रपयावगुण्ठितमिदं लीलायितं जृम्भते ॥ ६६ ॥

(प्रकाशम् ।)

अयि शशिमुखि मानं मुञ्च दृष्टिप्रसादै-

रुपजनय सुभिक्षं सौरनीलोत्पलानाम् ।

अपि भवतु भवत्याः कोमलालापभङ्ग्या

झगिति गलितगर्वो वल्लकीनां निनादः ॥ ६७ ॥

(इति प्रणमति ।)

(नायिका हस्ताभ्यां राजानं किरीटेन प्रेरयन्ती सस्मितमपसरति ।)

विदूषकः—मां कहवि कोवि इह देवीए परिअणो संचरेदि । ता
आसासेहि कण्ठगहेण तुरियं जेव महाभायं विअयसिरिं ।

राजा—(आलिङ्ग्य मुहूर्तमिवानन्दमुद्रां नाटयित्वा स्वगतम् ।)

शीघ्रमन्तर्मुखैर्भूत्वा विलीनं नवनीतवत् ।

करणैः स्पर्शलाभान्मे सुखाद्वैते मनः स्थितम् ॥ ६८ ॥

अपि च ।

उन्मीलत्पुलकाङ्कुरस्तनतटस्वेदाम्बुजम्बालित-

श्रीखण्डप्रभविष्णुसौरभगुणग्राही हठालिङ्गने ।

आनन्दाश्रुतरंगसंगमचमत्कारश्रिया शीतलो

विच्छेदज्वरमावयोर्धृतिभवः श्वासानिलः पीतवान् ॥ ६९ ॥

(ततः प्रविशति ताडङ्कहस्ता कनकलेखा ।)

कनकलेखा—(सचिन्तासंभ्रमम् ।) मए महारायस्स ....

१ मा कथमपि कोऽपीह देव्याः परिजनः संचरत् । तदाश्वासय कण्ठग्रेहण
त्वरितमेव महाभागां विजयश्रियम् ।

२ मया महाराजस्य .... लब्धा न पुनः स्त्रीत्यद्य

.... [ल]द्धा ण उण इत्थि ति अज्ज जाव भट्ठिणी विप्पलद्धा । अज्ज उण देवीए सयं जेव उल्लिहिय सव्वं उवलद्धं । अहं णिमित्तमेत्तं जाद म्हि । अव्वो सामिणिओअस्स अवस्संकरणिज्जदा । जेण जेव देविं वञ्चिटुं अब्भत्थिदा तं जेव महारायं देवीए निओएण उल्लुण्ठिस्सं । (पुरोऽवलोक्य) एदं^१ तं मरगयमण्डवं । इ ....
 (राजानमवलोक्य स्वगतम् ।) अम्महे^२, कत्तो आसासो भट्ठिणीए जीए वल्लहो अन्नङ्गणाणवरङ्गसिणेहवाउराणिवडिदहिअयहरिणो एवं हिण्डदि । (उपसृत्य वैलक्ष्यं नाटयन्ती प्रकाशम् ।) जयदुं^३ जयदु भट्टा ।

(सर्वे शङ्कन्ते ।)

राजा—(नायिकां पृष्ठतः कृत्वा कनकलेखाहस्ते ताडङ्गमवलोक्य स्वगतम् ।)
 अये .... त्या देव्या दोषोद्धट्टनेन निपुणमुल्लुण्ठिताः स्मः । (प्रकाशम् ।) भट्टे, अद्य खल्वकारणकुपितापि देवी प्रसादनीयेति त्वामेव प्रतिपालयतामस्माकमत्र दिनमतिक्रान्तम् । त्वत्साहायकसापेक्षं ह्येतत्कार्यम् ।

कनकलेखा—(सनर्मस्मितम् ।) भट्टो, जा एसा अम्हाणं दुदीया भट्ठिणी तए पडिं दिन्तेण रोसाविदा चिट्ठदि ....

राजा—(स्मिता ।) कनकलेखे, उभयमप्येतत्कार्यं त्वय्येवायतते । तत्किं प्रष्टव्यं भवत्या ।

यावद्भट्टिनी विप्रलब्धा । अद्य पुनर्देव्या स्वयमेवोल्लिख्य सर्वमुपलब्धम् । अहं निमित्तमात्रं जातास्मि । अव्वो स्वामिनियोगस्यावश्यं करणीयता । येनैव देवी वञ्चयितुमभ्यर्थिता तमेव महाराजं देव्या नियोगेनोल्लुण्ठिष्यामि ।

१ एतत्तन्मरकतमण्डपम् ।

२ अम्महे, कुत आश्वासो भट्टिन्या यस्या वल्लभोऽन्याङ्गनानवरङ्गसैहवागुरानिपतितहृदयहरिण एवं हिण्डते ।

३ जयतु जयतु भर्ता ।

४ भर्तः, यैषास्माकं द्वितीया भट्टिनी त्वया पृष्ठं ददता रोषिता तिष्ठति .... ।

(कनकलेखा ताडङ्कमर्पयति ।)

राजा—(गृहीत्वा स्वगतम् ।)

कर्णालंकरणं देव्या बिम्बस्थानं जयश्रियः ।

संप्रत्युभयथाप्येष ताडङ्कः प्रतिभाति मे ॥ ७० ॥

(प्रकाशम् ।) किं पुनः कारणं ताडङ्कप्रेषणे ।

कनकलेखा—एदं^१ कारणं । एस ताडङ्को अज्ज गरु ....

.... वं कण्णाहरणं देवीए धारिदं । अज्ज खु वसन्तलीला-
विअड्डुगोठ्ठीमहुमत्तसवणजुअलस्स अहिणवसोहग्गसुन्देरमणहरकुसुममञ्ज-
रीरसम्मि थेण्णलच्चरणचरिदस्स भत्तुणो धारागिरिपमदुज्जाणे जेव सव्वो
दिणो अदिक्कन्तो । रयणी उण मए विणा कथं गमिस्सदि त्ति विरह ....
.... [पे]सिदो ।

(वसन्तलीलाविदग्धौ सभयमन्योन्यं पश्यतः ।)

राजा—(स्वगतम् ।) अये वक्रोक्तिपरिपाटीपाटवज्ञापनम् । यदि वा

देवीं सर्वकलामधिकृत्य स्तोकमेतत् । किं तु ।

देवी प्रसादनीयेत्येनां मुञ्चामि कातरां विरहे ।

स्वहृदयमयोऽस्मि जातो वज्रं तु सुकोमलं हृदयात् ॥ ७१ ॥

(नेपथ्ये ।)

अ .... नि

प्राची कोकिलमेचकेन तमसा मालिन्यमालम्बते ।

या प्रातः परिरम्भनिर्भरकरं दोषापलापक्षमं

लब्ध्वा रागिणमेव वक्ष्यति मुखं स्मेरं प्रसादश्रिया ॥ ७२ ॥

१ एतत्कारणम् । एष ताडङ्कोऽद्य .... कर्णा-
भरणं देव्या धारितम् । अद्य खलु वसन्तलीलाविदग्धगोष्ठीमधुमत्तश्रवणयुग-
लस्याभिनवसौभाग्यसौन्दर्यमनोहरकुसुममञ्जरीरसे स्तैन्यषट्पूरणचरितस्य भर्तु-
र्धारागिरिप्रमदोद्यान एव सर्वं दिनमतिक्रान्तम् । रजनी पुनर्मया विना
कथं गमिष्यतीति विरह .... प्रेषितः ।

अपि च ।

विस्फूर्जत्करदीपिकाङ्कुरमरुद्धन्धावधृतं जग-

द्वाणप्राणमपह्लमं विदधतः कर्पूरभङ्गानिलैः ।

सिंहद्वारि निवा ....

.... तवन्दिपाठतुमुलं ताम्यन्ति शृङ्गारिणः ॥ ७३ ॥

किं च ।

नासीरचन्द्रातपदीपिकाभिः पूर्वाचलेनान्तरितोऽनुमेयः ।

अपीन्दुरुत्ताम्यति राजभावाद्भूमण्डलाखण्डल सेवितुं त्वाम् ॥ ७४ ॥

नायिका—(वसन्तलीलां प्रति सकरुणम् ।) तर्पे वि देवीए भएण मन्द-
भाइणी पारिआयमञ्जरी परिहरिदव्वा । अदो जेव ....
.... [ज]णे केरिसो वारं वारमणुवन्धणिव्वन्धो ।

(वसन्तलीला नायिकां साक्षमालिङ्गति ।)

राजा—(अपवारितकेन नायिकां चिबुके स्पृष्ट्वा ।) प्रिये, अलमन्यथा संभा-
वनया । मुहूर्तमास्थानमधिष्ठाय प्रतिनिवृत्त एवास्मि । (वसन्तलीलां प्रति ।)
आर्ये, भवत्यास्मद्भृदयं गतया लालनीयेयं तावदस्म ....
([इति] विदूषककनकलेखाभ्यां सह परिक्रामति । सकरुणं पृष्ठतोऽवलोक्य स्वगतम् ।)
आः प्रिये पारिजातमञ्जरि, उद्भिद्यमानचन्द्रांशुदंष्ट्राकराले निशाचरी-
मुखे मुच्यमानासि ।

नायिका—(साक्षम् ।) महाभार्ये, इत्तिगं दिट्ठो सि मए मन्दभाइणीए ।

राजा—(सव्यथमात्मगतम् ।)

किमपि मसु ....

.... हृदयशिलायां विश्वशृङ्गारशिल्पी ।

तव ऋजुगुणसूत्रन्यासरेखाङ्कितायां

लिखति विशिखटङ्कैः पुष्पकेतुः प्रशस्तिम् ॥ ७५ ॥

(इति निष्क्रान्तः ।)

१ त्वयापि देव्या भयेन मन्दभागिनी पारिजातमञ्जरी परिहर्तव्या । अत
एव .... जने कीदृशो वारं वारमनुबन्धनिर्बन्धः ।

२ महाभाग, एतावद्दृष्टोऽसि मया मन्दभागिन्या ।

नायिका—(सासुतापमुन्नीविभावलोकिताकेन ।) कथं^१ लोयणपहं अदिक्कन्तो
परव्वसो जणो । (स्वगतम् ।) तौ दाणिं जं देवीए कारिदव्वं तमहं सयं
जेव करइस्सं मन्दभाइणी । (इति सोद्वेगमुन्मत्तहृदया परिक्रामति ।)

वसन्तलीला—(सौत्सुक्यम् ।) नूणमेदाएँ किं पि अमङ्गलमज्झवसिदं ।
ता सव्वधा धारइस्सं ।

(इति निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

ताडङ्कदर्पणो नाम द्वितीयोऽङ्कः ॥

॥ श्रीः ॥

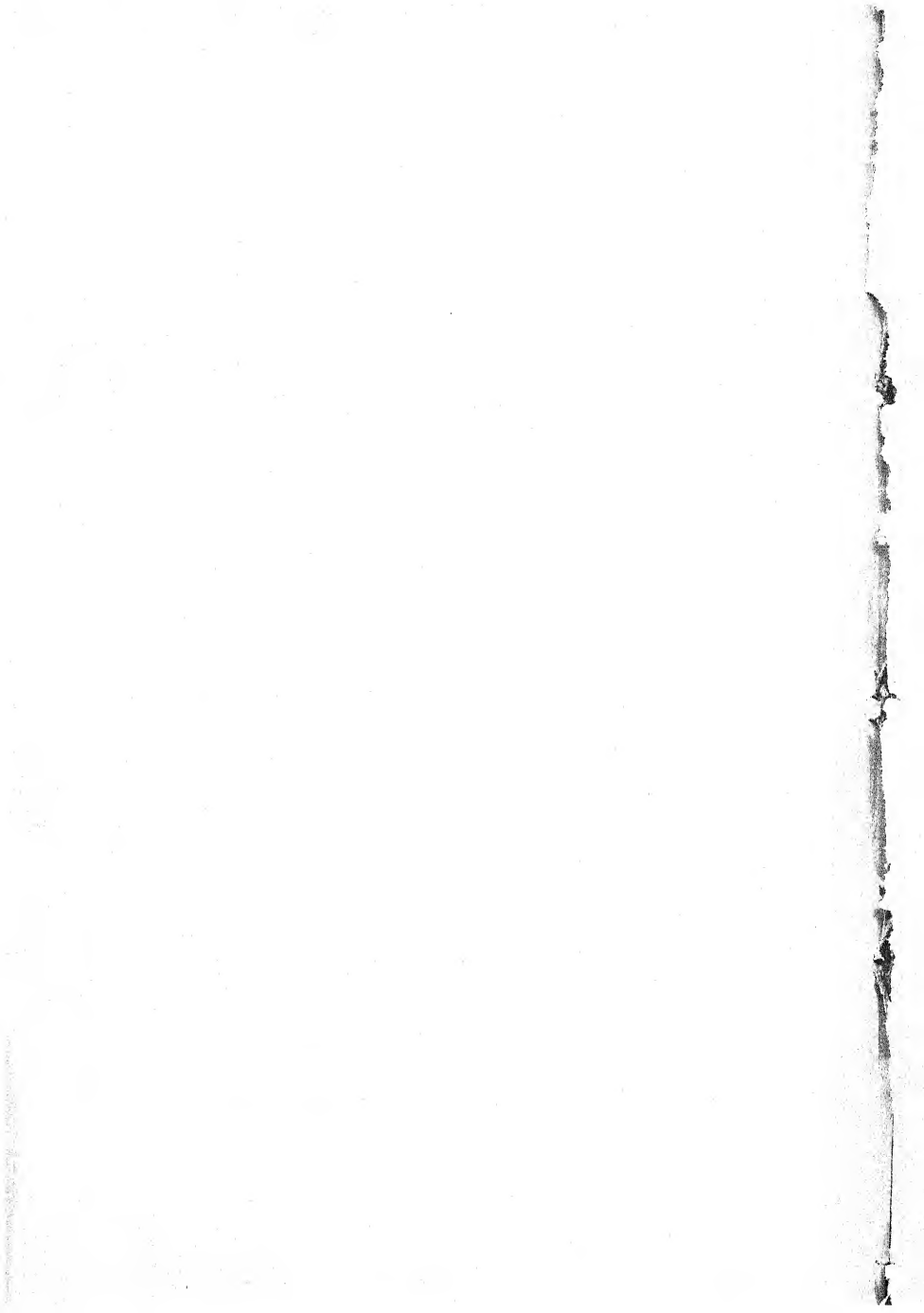
रूपकारप्रकाण्डस्य सीहाकस्याङ्गजन्मना ।

प्रशस्तिरियमुत्कीर्णा रामदेवेन शिल्पिना ॥ ७६ ॥

१ कथं लोचनपथमतिक्रान्तः परवशो जनः ।

२ तदिदानीं यद्वेद्या कारयितव्यं तदहं स्वयमेव करिष्यामि मन्दभागिनी ।

३ नूनमेतया किमप्यमङ्गलमध्यवसितम् । तत्सर्वथा धारयिष्यामि ।

श्लोकानुक्रमणिका ।

श्लोकारम्भः	श्लोकाङ्कः	श्लोकारम्भः	श्लोकाङ्कः
अंशन्यासग्रहकृतपदं	२२	जं सीमन्ताहिंतो	१८
अज्ञातदोषा ताडङ्कं	५२	जस्मिं सहावसुहृष्टं	६२
अत्र कथंचिदलिखिते	१	तत्तादृक्सुमनो°	२
अन्तःपुरवनिताश्च	१०	तन्वी तापातिरेकेण	३३
अन्योन्यं गल°	५	तल्पेन्दीवरमुद्रा°	६५
अपि कुसुमे नव°	१४	तस्या एव मुखेन	३९
अपि सर्वकला देवी	५५	तस्या लोलदृशः स्तनौ	५७
अयि शशिमुखि	६७	ताडङ्के तुह पडिमं	४९
उच्छ्वासि स्तनयोर्द्वयं	५१	तिसियाण काणणेषुं	२८
उत्तुङ्गे थणमण्डलस्स	३५	त्वयोपनीयमानोऽयं	१३
उत्थानं कथमप्यजायत	६४	देवः परिजनस्योक्ती°	३६
उत्थानं जघनेन	६६	देवि त्वन्मुखमुल्लस°	२४
उन्मीलत्पुलकाङ्कुर°	६९	देवीए ताडङ्के	४८
उपधाय वयस्याङ्कं	५८	देवी प्रसादनीयेत्येनां	७१
ऋजुश्लथमुजेनाधो°	३४	देवेणाहवनिज्जिदाण	२९
एतच्चेतो हरति	५६	देव्या समस्तकलया	३०
कर्णालंकरणं देव्या	७०	धन्योऽयं सहकार°	४५
किमपि मसृ°	७५	नारायणेऽमात्यशुचौ	८
कोइलसरबाहुल्लेण	१२	नासीरचन्द्रातप°	७४
क्लान्तो विरहदावेन	४२	नो संभावयति प्रसाद°	३७
चन्दस्स व तुह	५४	पडिहाइ अज्जउत्तो	५३
चूओ चम्पयकुसुमेहिं	४३	परिम्लानामिमां	२६
छ° [वा] वलआइ	६१	पूर्वामुखालंकृत°	४४

श्लोकारम्भः	श्लोकाङ्कः	श्लोकारम्भः	श्लोकाङ्कः
पौष्पैराभरणै०	२१	वल्गाह्वाणजयक्षमो	३
प्रतिबिम्बमिषादेषा	४७	वाराङ्गनामुख०	४१
बाणेहिं अद्भनारी	१९	विरहे नूनमेकस्य	३८
मत्तानां मलयानिलै०	३१	विस्फूर्जत्करदीपिकाङ्कुर०	७३
मध्यादुद्गत्य तारं	४०	शीघ्रमन्तर्मुखैर्भूत्वा	६८
मनोज्ञां निर्विशत्रेतां	६	सद्यः साध्वसधूसरेण	४६
मरकतमयमेदिन्यां	६०	समुच्चयेन या	११
मुखज्योत्स्नाङ्कुरैरस्याः	५९	संभोगोत्कलिका०	२५
यत्सद्यः पुटभेद०	६३	सायं कोकवियोग०	३२
या चौलुक्यमही०	७	सिन्दूरं कचिदद्भहास०	२०
या मन्मथस्य जयिनो०	१५	सिन्दूरोद्भूलनायैष	२३
या शारदी शशिकलेव	१६	सुपहायसिरीसहिदो	१७
येनायोधनदर्शनो०	५०	स्थाने सुमनसां	४
रागं सांध्यमिवो०	२७	हयाननतरंगित०	९
रूपकारप्रकाण्डस्य	७६		